

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
ասպիրանտների և հայցորդների
նստաշրջանի
նյութերի ժողովածու

1(1) 2018

Երևան - 2018

Հրատարկության է երաշխավորել Երևանի պետական
համալսարանի գիտական խորհուրդը

Գլխավոր խմբագիր՝
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Ղազինյան

Խմբագրակազմ՝

*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբրուզյան*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիրանդյան*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Գ. Բ. Դանիելյան*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Ս. Հայկյանց*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան*
*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Ստեփանյան*
*իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան*
*իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Ս. Գ. Մեղրյան*

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
Երևանի պետական
համալսարան

Խմբագրության հասցեն՝
ՀՀ, 0025, Երևան,
Ալեք Մանուկյան 1,
ԵՊՀ իրավագիտության
ֆակուլտետ:
Հեռ.՝ 060-71-02-43

Էլ. կայք՝ publications.yasu.am
publishing.yasu.am

Խմբագրությունը կարող է
հրապարակել նյութեր՝
համամիտ չլինելով
հեղինակների
տեսակետներին:

e-mail: law@yasu.am

Տպագրական 24.25 մամուլ:

Տպաքանակը՝ 100
Հանձնված է շարվածքի՝
15.01.2018
Հանձնված է տպագրության՝
20.04.2018

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Varser Karapetyan

CURRENT TENDENCIES OF ECONOMIC, SOCIAL
AND CULTURAL RIGHTS 6

Կարեն Ամիրյան

ՕՐԵՆՍԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ 16

Հարությունյան Հայկ

ՀՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՁԵՎԻ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ ՀՀ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈ . 28

Ռոզա Աբաջյան

ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՁԵՎԵՐԻ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ
ՆՈՐ ԴԱՐԱՇՐՁԱՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՄԻՏՔԸ 42

Կարեն Հակոբյան

ԼՍՎԱԾ ԼԻՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏՇԱՃ
ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՂԱԴՐԱՏԱՐԸ 54

Սոսն Բարսեղյան

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱՑՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 71

Արմինե Դանիելյան

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ
ԵԶՐՈՒԹԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 84

Լիլիթ Մելիքսեթյան

ՀԱՆՐԱՔՎԵԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ
ԱՄՐԱԳՐՈՒՄՆ ՈՒ ԿԱՅԱՅՈՒՄԸ 1991-1995 ԹԹ..... 96

Տարևիկ Նահապետյան

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՊԱՀԱՆՁՆԵՐԻ
ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ
ՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 112

Գևորգ Պողոսյան

ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՈՒՄ ՍՏԱՅՎՈՂ ԳՈՒՄԱՐԻ
ԲԱՇԽՄԱՆ ԱՐԳԵԼՔԻ ՈՐՈՇ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐ 130

Մովսես Խաչատրյան

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ՄԵՐԺՈՒՄԸ ՕՐԵՆՔՈՎ
ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ ՀԻՄՔԵՐՈՎ..... 147

Արամ Ղափամանյան

ՍՊԱՌՈՂԱԿԱՆ ԼԻԶԻՆԳԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ 162

Շուշանիկ Ղուկասյան

ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ
ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ ՀԱՄԱՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ
ԿՐՈՂ ԱՆՁԻՆՔ 177

Անի Մուրաֆյան

ԿԵՂԾ ԵՎ ՇԻՆԾՈՒ ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐԻ ԱՆՎԱՎԵՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՊԱՀԱՆՋ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԵԼՈՒ
ԿՈՂՄԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԸ..... 193

Ռուբինա Պետրոսյան

ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄՆԱՅԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ
ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՈՉ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ ԵՎ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ 208

Տաթևիկ Գևորգյան

ՊԱՏԻԺ ՆՇԱՆԱԿԵԼՈՒ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒ-
ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ 233

Նունե Հայրապետյան

ՊՐՈԲԱՑԻՈՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՓՈՐՁԸ ԵՎ ՀՀ-ՈՒՄ. ԴՐԱ
ՆԵՐԴՐՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ 247

Լիանա Եղիզարյան

ՊԱՏԻԺԸ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ՉԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԵՂԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ 261

Սրբուհի Գայան

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՆԵՐԴՐՄԱՆ
ՆՊԱՏԱԿԱՀԱՐՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ-ՈՒՄ 275

Լիլիթ Պետրոսյան

ԳՈՐԾԻ ՓԱՏՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՆ Ի ՊԱՇՏՈՆԵ
ՊԱՐԶԵԼՈՒ ("EX OFFICIO") ՄԿԶԲՈՒՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ..... 287

Անի Միքայելյան

ՄԻՍՅԱՆՑ ՀԵՏ ԿԱՊԿԱԾ ԳՈՐԾԵՐԻ ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ
ՏԵՍԱԿ 299

Անի Դանիելյան

ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՆԱԽՆԱԿԱՆ
ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ
ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՐԱՇԽԻՔ..... 321

Առնոլդ Վարդանյան

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ
ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ԱՆՄԵՂՍՈՒՆԱԿ ԱՆՁԱՆՑ
ՍԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱ-
ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 336

Էմմա Ավագյան

ԽՈՇՏԱՆԳՄԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ..... 352

Նազելի Թովմասյան

ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ..... 368

Ռոմելա Մանուկյան

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ ԳՏՆՎՈՂ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
ԲԱԶԱՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒ-
ԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ..... 380

**ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄՆԱՑԱԾ ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ
ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՈՉ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ ԵՎ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵ-
ՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ**

Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներ եղել են և կլինեն մարդկության պատմության ողջ ընթացքում, նրանց առկայության մասին վկայում են պատմական բոլոր ժամանակաշրջանները և հասարակարգերը: Հայ իրավունքը, կազմելով համաշխարհային իրավունքի պատմության մի փոքր մասը², անցել է պատմական զարգացման երկար ճանապարհ՝ զարգացման ճանապարհին իր բազմադարյան փորձերով անընդհատ իրավական կարգավորման ենթարկել տվյալ ժամանակաշրջանում Հայաստանում առկա հասարակական հարաբերությունները: Այդ հասարակական հարաբերությունների մի մաս էլ կազմել և այդ հարաբերությունների սուբյեկտներ հանդիսացել են առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների գոյության փաստի առնչությամբ ծագած իրավահարաբերությունները, առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները՝ որպես այդ իրավահարաբերությունների սուբյեկտներ և նրանց անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքների իրացումն ապահովող ինստիտուտներ, որպիսիք Հայաստանի պատմական զարգացման տարբեր փուլերում՝ պայմանավորված երկրում տիրող քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական պայմաններով, կրելով այդ ամենի կնիքը, դրսևորվել են որոշակի առանձնահատկություններով:

Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքների, դրանց իրականացումն ապահովող ինստիտուտների պատմական զարգացման առանձնահատկությունների վերհանման համար հիմք ենք ընդունում հայ մասնավոր իրավունքի հետևյալ պարբերացումը՝ ա) Հին Հայաստանում

---

¹ ԵՊՀ, քաղաքացիական իրավունքի ամբիոն, ասպիրանտ, գիտական ղեկավար՝ իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վահրամ Ավետիսյան, էլ. փոստ rubinpetrosyan@gmail.com:

² Տե՛ս **Խ. Մամուլեյան**, Հին հայ իրավունքի պատմություն, հատոր I, Արմֆան-ի հրատարակչություն, Երևան, 1939, էջ 3:

մինչև մ.թ. 3-րդ դարը, բ) Հայաստանում վաղ ֆեոդալական ժամանակաշրջանում (4-9-րդ դդ.), գ) Հայաստանում զարգացած ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում (10-14-րդ դդ.), դ) Հայաստանում պետականության կորստի և ֆեոդալական հարաբերությունների լճացման ժամանակաշրջանում (15-19-րդ դդ.), ե) Արևելյան Հայաստանում (19-րդ դարի վերջ 20-րդ դարի սկիզբ), զ) Հայաստանի Առաջին Հանրապետությունում (1918-1920 թթ.), է) Հայաստանի Երկրորդ Հանրապետությունում (1920-1991 թթ.), ը) Հայաստանի Երրորդ Հանրապետությունում (1991-ից մինչև մեր օրերը) ¹:

Ա. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավական կարգավիճակը Հին Հայաստանում մինչև մ.թ. 3-րդ դարը: Այս ժամանակաշրջանի իրավունքն ուսումնասիրելիս որոշակի բարդությունների և դժվարությունների ենք հանդիպում, քանի որ մեզ չեն հասել այս ժամանակաշրջանի իրավունքի բոլոր աղբյուրները², սակայն առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավական կարգավիճակի մասին պատկերացում հնարավոր է կազմել՝ հենվելով հարևան ժողովուրդների շումերների, իսթերի մոտ գործած իրավական կարգավորումների վրա, որոնց հետ հայ ժողովուրդն ունեցել է ակտիվ հասարակական-տնտեսական հարաբերություններ և քաղաքակրթությունների ընդհանրություններ: Այս առթիվ Ռ. Ավագյանը նշում է, որ շումերները Հայկական լեռնաշխարհից Միջագետք են բերել նաև հարուստ իրավական մշակույթ, որը հաստատվում է շումերների և Հայկական լեռնաշխարհում բնակվող ցեղային միությունների միջև եղած մշակութային էական նմանություններով³: Ուստի, այս ժամանակաշրջանի իրավական մշակույթի մասին մեր պատկերացումները կարող են հենվել իր ժամանակի լիակատար կողիֆիկացված ակտ հանդիսացող՝ շումերա-աքքադական այնպիսի գլուխ-

---

¹ Տե՛ս **Айкянц А. М.**, История развития частного права в Армении, Ереван, Изд., “Асогик”, 2006, էջ 10:

² Տե՛ս **Գ. Ս. Ղազինյան**, Քրեական դատավարության զարգացման պատմությունը Հայաստանում, Երևան, 1999, նշված աշխատ., էջ 11:

³ Տե՛ս **Авакян Рубен, Авакян Рафаель**. Истоки правовой мысли протоармян Древней Месопотамии и Армянского нагорья// Ежеквартальный учебно-правовой и научно-популярный журнал ЕФ МНЮИ, N 23, 2005, էջ 51-63:

գործոցի վրա, ինչպիսիք են Համուրաբիի օրենքները¹: Վերջինների ամբողջական ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս վեր հանել տվյալ ժամանակի ընկալմանը համապատասխանող խնամատար ընտանիքի մոդելի մասին վկայող որոշ դրույթներ: Այսպես, երեխայի նկատմամբ խնամատարությունը երևան էր գալիս՝ վերջինիս կենսաբանական ծնողների կողմից արհամարհված լինելու դեպքում²: Խնամատար ծնող դառնալու հնարավորություն ընձեռված էր պալատի որոշ ծառայողների ու հարճերի, և այս անձանց խնամատարության ներքո գտնվող երեխաները դատական կարգով չէին կարող հետ պահանջվել (187-րդ հոդված): Խնամատար երեխայի համար խիստ մարմնական պատիժներ էր նախատեսված իրեն մեծացրած խնամատար ծնողներին՝ որպես իր հայր կամ մայր ընդունելուց հրաժարվելու (կտրում էին լեզուն) կամ իր կենսաբանական հոր տուն վերադառնալու դեպքերում (հանում էին աչքը):

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք փաստել, որ քննարկվող ժամանակաշրջանին հայտնի չի եղել «առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա» հասկացությունն առհասարակ, իսկ «խնամատար ընտանիք» և «խնամատար ծնող» հասկացությունների բովանդակությունը որևէ աղերս չունեի իրավական մտքի զարգացման արդյունքում ձևավորված «խնամատար ընտանիքի» մոդելի հետ: Հիշատակված դրույթները վկայում են, որ խնամատար ծնողների հետ իրավահարաբերություններում երեխաները հանդես էին գալիս որպես օբյեկտ՝ զուրկ որևէ իրավունակությունից, ով ըստ էության պարտավոր էր միայն հնազանդվել՝ խիստ մարմնական պատիժների վերահաս վտանգից խուսափելու համար:

---

¹ Տե՛ս Համուրաբիի օրենքներ, Երուսաղեմ, 1953, ինչպես նաև <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/hammurap.htm>:

² Համուրաբիի օրենքների 185-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե անձը որդեգրում և մեծացնում է արհամարհված երեխային, ապա երեխան չի կարող դատական կարգով հետ պահանջվել: Այստեղից կարելի է հետևություն անել, որ դա երեխայի որդեգրման հիմք էր համարվում, և երեխան կարող էր որդեգրվել կենսաբանական ծնողների կողմից լքված լինելու, նրանցից խնամք և դաստիարակություն չստանալու դեպքում, իսկ քանի որ հիշատակված հոդվածին հաջորդում է երեխայի խնամատարությանը նվիրված հոդվածը, ապա կարելի է ենթադրել, որ այս հիմքը դրված է եղել նաև երեխայի խնամատարության դեպքում:

Բ. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավական կարգավիճակը վաղ ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում՝ 4-9-րդ դդ.:

Այս ժամանակաշրջանում ստրկատիրական արտադրական հարաբերությունները Հայաստանում փոխարինվում են ավատականով: Ավատական Հայաստանում ընտանեկան իրավունքը աշխարհիկ և կանոնական օրենսդրության նորմերի համակցություն էր, որոնցով սահմանված վարքագծի կանոնները կարգավորում էին նաև առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների դրությունը: Հետաքրքրություն են ներկայացնում հատկապես վաղ ավատական Հայաստանի անգուգական իրավաբանական և պատմական հուշարձան, ընտանեկան իրավունքի պատմության հետազոտման համար անգնահատելի սկզբնաղբյուր հանդիսացող «Կանոնագիրք Հայոց»-ի՝ Հովհաննես Իմաստասեր Օձնեցու հավաքածուի մեջ (ԿՀ, Ա գիրք) տեղ գտած Գրիգոր Լուսավորչի² և Սահակ Պարթևի³ կանոնախմբերը: Թեև Հայաստանում քաղաքական իրադրությունը 5-8-րդ դարերում պայմաններ էր ստեղծում կանոնական իրավունքի ներգործության ոլորտի ընդարձակման համար, սակայն այն գրեթե չի կարգավորել այս ժամանակաշրջանի հայտնի, գործող խնամակալության և հոգաբարձության ինստիտուտը⁴: «Հայոց կանոնագրքում» հանդիպում են խնամակալությանը և հոգաբարձությանը վերաբերող

---

¹ Հայկական այդ «Corpus juris canonici»-ին կյանքի է կոչվել 8-րդ դարի 20-ական թվականներին՝ հանդիսանալով նշանավոր գործիչ Հովհաննես Իմաստասեր Օձնեցու փայլուն մտքի արգասիք՝ ունենալով 12 դարերի անընդմեջ և լիարժեք կյանք, տե՛ս Կանոնագիրք Հայոց, աշխատասիրությամբ Վ. Ս. Հակոբյանի, շ. 1, Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ, 1964 թ.:

² Այդ կանոնները տե՛ս **Ավագյան Ռ.**, Հայ իրավական մտքի գանձարան (մ.թ.ա. IX դ.– մ. թ. XIX դ.): Երևան, «ՄՆԻԻ ԵՄ- XXI ԴԱՐ», 2001, շ. 1, էջ 94-99: Հայոց եկեղեցական իրաւունքը, Ա գիրք, Ներածութիւն եւ աղբիւրներ, **աշխատութիւն՝ Ն. Վ. Մելիք Թանգեանի**, հրատարակութիւն՝ Թ. Ն. Թ. Քրիստոնէական Դաստիարակութեան Բաժանմունքի, էջ 441-449:

³ Այդ կանոնները տե՛ս Книга Канонов Армении, изд. **А. Клтчяна**, Тифлис, 1914, էջ 15-56: Հայոց եկեղեցական իրաւունքը, Ա գիրք, Ներածութիւն եւ աղբիւրներ, **աշխատութիւն՝ Ն. Վ. Մելիք Թանգեանի**, նշված աշխատ., էջ 453-467:

⁴ Տե՛ս **Сукиасян А. Г.**, Общественно-политический строй и право Армении в эпоху раннего феодализма (III-IX вв. н. э.), Ереван, ЕГУ, 1963, էջ 473-474:

առանձին նորմեր միայն¹: Դրա առանձին կանոններում օգտագործված «խնամակալություն» և «հոգաբարձություն» եզրույթները քիչ ընդհանրություն ունեին առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին վերաբերող աշխարհիկ-իրավական ինստիտուտ հանդիսացող խնամակալության և հոգաբարձության հետ²: Կանոնական նորմերը հաստատում են, որ IV դարում որբացած երեխաների նկատմամբ սահմանվում էր հոգաբարձություն և այդ հարաբերությունը կանոնական իրավունքով չէր նորմավորվում: Կարծում ենք՝ նման մոտեցման պատճառը հավանաբար այս ինստիտուտի հետապնդած գլխավոր նպատակն էր՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների գույքային իրավունքների իրացումը և գույքային շահերի պաշտպանությունը. իրավահարաբերություն, որը կարգավորվում էր աշխարհիկ օրենսդրությամբ:

Բոլորովին այլ պատկեր է ուրվագծվում խնամակալությունը և հոգաբարձությունը աշխարհիկ իրավահարաբերություն դիտարկող վաղ ավատական Հայաստանի մեկ այլ արժեքավոր հուշարձան հանդիսացող «Աւրէնք յաղթող թագաւորաց»³-ի ուսումնասիրությունից: Այնտեղ խոսվում էր խնամակալության և հոգաբարձության որպես ընդհանրական հասկացության մասին, որոնք երկուսն էլ հե-

---

¹ Տե՛ս Երկրորդ Առաքելական՝ ԼԹ, Հարանց հետևողաց՝ ԻԷ, Կեսարիայի՝ Թ, Անտիոքի՝ Թ, Սարդիկիայի՝ Թ, Լուսավորչի՝ ԺԴ, Դվինի (645)՝ Դ, Բարսեղի «Վասն պէսպէս...» ՃԵԶ, ՄԷ, ՄԷԶ կանոնները:

² Տե՛ս **Հովհաննիսյան Ս. Հ.**, Ամուսնա-ընտանեկան իրավունքը վաղ ավատական Հայաստանում (IV-IX դդ.), Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1976, էջ 394:

³ Գիտության մեջ այն կոչվում է «Ասորական» կամ «Ասորա-հռոմեական» դատաստանագիրք, որը մեզ է հասել ասորերեն, արաբերեն և հայերեն խմբագրություններով: Ասորերեն է գրված այս դատաստանագրքի հնագույն լոնդոնյան ձեռագիրը (5-6-րդ դդ.), իսկ հայկական և արաբական հնագույն ձեռագրերը թվագրվում են 8-9-րդ դդ.: Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս **Ս. Հ. Հովհաննիսյան**, «Ասորական» կամ «Ասորա-հռոմեական» կոչված դատաստանագրքի աղերսը հայ իրավունքի հետ, ՊԲՀ, 1970, № 2:

Կարծիքներ կան, որ «Աւրէնք յաղթող թագաւորաց»-ը Հայաստանում և նրանից դուրս ունեցել է գործնական նշանակություն: Տե՛ս Сборник законов грузинского царя Вахтанга VI, Тифлис, 1887, էջ 1, 230:

տապնդել են որբացած¹ երեխաների գույքային շահերի պաշտպանության նպատակ, որի հաստատումն է «Աւրէնք յաղթող թագաւորաց»-ի մի շարք հոդվածների ուսումնասիրությունից բխող խնամակալության և հոգաբարձության հետևյալ բնորոշումը. «Խնամակալությունը և հոգաբարձությունը՝ որբերին խնամելու և նրանց գույքային շահերը պաշտպանելու նպատակով որոշակի անձանց վրա դրված իրավական պարտականություն էր» (4-րդ, 5-րդ, 8-րդ, 60-րդ, 92-րդ, 11-րդ, 129-րդ, 142-րդ և 145-րդ հոդվածներ): Երեխաները որբ էին ճանաչվում և համապատասխան անձինք նրանց հոգաբարձության մասին հոգալու իրավունքը էին ձեռք բերում միայն հոր կամ երկու ծնողների մահվան կամ հոր մահից հետո մոր կողմից երեխաներին լքելու դեպքերում (4-րդ, 5-րդ հոդվածներ): Աղջիկների նկատմամբ հոգաբարձությունը սահմանվում էր մինչև նրանց 12 տարին լրանալը, իսկ տղաների համար ավելի բարձր՝ 15 տարին լրանալը: Սեռային հատկանիշով պայմանավորված այս տարբերակված մոտեցումը բնորոշ էր հռոմեական իրավունքին², ինչը հիմք է տալիս դատողություն անել հայ իրավունքի վրա վերջինիս թողած ազդեցության մասին: Հոգաբարձություն սահմանելու, հոգաբարձու նշանակելու իրավունք վերապահվում էր՝ թագավորին, տեղի դատավորին և քաղաքի իշխանավորներին: Դատավորը պարտավոր էր հաշվի առնել մահացողի՝ կտակում արտահայտված կամքը: Կտակի բացակայության դեպքում, հոգաբարձու էին դառնում մահացածի որդին (եթե չափահաս էր), մահացողի եղբայրը, եղբորորդին: Իսկ եթե անկտակ մահացողը չունէր չափահաս որդի, եղբայր, եղբորորդի, հոգաբարձու էր դառնում մայրը, իսկ վերջինիս կողմից այդ պատասխանատվություն-

---

¹ Ինչպես տեսում ենք՝ «Աւրէնք յաղթող թագաւորաց»-ում օգագործվում է ոչ թե «առանց ծնողական խնամքի մնացած» այլ «որբ» եզրույթը, ուստի սույն հոդվածի շրջանակներում յուրաքանչյուր իրավական հուշարձանի անդրադառնալիս, հարագատ մնալով այդ հուշարձանի բնագրին, կվկայակոչենք դրանում գործածված եզրույթները:

² См у И. А. Покровский, История римского права, изд. 2-е, Петроград, 1915, էջ 503: В. М. Хвостов, Система римского права, II, вещное право, М., 1860, էջ 43: Խնամակալության և հոգաբարձության առնչությամբ հռոմեական իրավունքում առկա իրավական կարգավորման մասին տե՛ս նաև Վ. Դ. Ավետիսյան, Հռոմեական մասնավոր իրավունք, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, էջ 162-165:

նը կրելուց խուսափելու դեպքում հոգաբարձու նշանակվում էր քաղաքի իշխանավորների կողմից: Բացակայում է որևէ նշում մոր կտակով հոգաբարձու նշանակվելու իրավունքի մասին: Ինչը թերևս համահունչ էր ժամանակաշրջանի՝ միայն հոր մահվանից հետո երեխային որբ ճանաչելու որդեգրված խտրական մոտեցմանը: Մինևույն ժամանակ, ժառանգման իրավունքին նվիրված որոշ հոդվածներ գուգահեռաբար կարգավորում էին որբերի նկատմամբ հոգաբարձություն սահմանելը՝ ելնելով նրանց գույքային իրավունքներից ու շահերից (4-րդ, 5-րդ հոդվածներ): Ինչպես այս առթիվ պրոֆ. Ա. Մ. Հայկյանցն է գրում. «...խնամակալության և հոգաբարձության ինստիտուտը կոչված էր ծառայելու ժառանգման ինստիտուտին»¹:

«Արենք յաղթող թագաւորաց»-ը կարգավորել է նաև հետևյալ կարևոր հարցերը՝ ովքեր կարող էին կամ չէին կարող լինել հոգաբարձու, հոգաբարձուի իրավունքներն ու պարտականությունները, հոգաբարձության դադարման պահը, հոգաբարձուի վարձատրությունը, (դեպքերն ու պայմանները), «փաստական հոգաբարձության» ինստիտուտը: Այսպես, հոգաբարձուի իրավունքներն ու պարտականությունները ծնողներից զրկված որբերի անձնական ոչ գույքային իրավունքների իրացման և ապահովման հարցերում չէին տարբերվում հոր իրավագործությունից: Նա պարտավոր էր հոգալ երեխաների կնունքը, սնուցումը, դաստիարակությունը՝ այդ նպատակով նրանց համար նշանակելով սնուցողներ, դայակներ և դաստիարակներ: Եթե երեխան աղջիկ էր, ցանկանում էր ամուսնանալ և ուներ մայր ու եղբայր, կարող էր ամուսնանալ նրանց կամքով, «բայց իւր հոգեբարձին հրամանաւ», իսկ չափահաս աղջկա դեպքում դա չէր պահանջվում (60-րդ հոդված): Հոգաբարձուն ներկայացնում էր խնամարկյալի անձնական իրավունքները և շահերը արքունիքի, դատարանի և այլ մարմինների ու անձանց առջև: Գույքային իրավունքների բնագավառում հոգաբարձության գլխավոր առաքելությունը և հոգաբարձուի հիմնական պարտականությունը որբերի գույքի և գույքային շահերի պաշտպանությունը (գույքային իրավունքների իրացումը) և նրանց չափահասության հասնելիս, այդ գույքը նրանց փոխանցելն էր: Գույքային բնույթի գործողությունների և գործարքների համար հոգաբարձուն հաշվետու էր դատավորին:

---

¹ Տե՛ս **Айкянц А. М.**, նշված աշխատ., էջ 103:

Հոգաբարձության, հոգաբարձուի իրավունքների և պարտականությունների դադարման միակ հիմքը որբերի և նրանց գույքի նկատմամբ ստանձնած պարտականությունների կատարումն էր (101-րդ հոդված): Ուշագրավ է հոգաբարձուի՝ վարձատրություն ստանալու իրավունքի նկատմամբ արտահայտված տարբերակված մոտեցումը և այն որոշակի պայմաններից կախվածության մեջ դնելը, որի համաձայն՝ վարձատրություն ստանում էր միայն հոգաբարձուի պարտականություններ ստանձնած օտարականը (5-րդ հոդված): Հավանական է կարծել, որ հոգաբարձու նշանակված մերձավոր ազգականը որբին խնամելու համար վարձատրության իրավունք չուներ:

Հետաքրքիր է այս ժամանակաշրջանում տարածված «փաստական հոգաբարձությունը կամ վերակացությունը»: Հոգաբարձությունն այդպիսին էր համարվում, երբ անձը մահանալիս իր որբ ժառանգների անշարժ գույքի հետ թողնում էր նաև պարտք: Օրենքն արգելում էր պարտքը որբերից պահանջելը՝ մինչև նրանց չափահաս դառնալը:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ գտնում ենք, որ հիշյալ ժամանակաշրջանում առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները արդեն համարվում էին իրավահարաբերությունների ինքնուրույն սուբյեկտ, ինչը հայ և մասնավորապես ընտանեկան իրավունքի զարգացման որոշակի մակարդակի մասին վկայող խոսույն ապացույց է: Ուշագրավ են նախ ծնողներից մեկի՝ միայն հոր մահվան դեպքում երեխային որբ ճանաչելու և խնամակալություն սահմանելու, երկրորդ՝ որոշ դեպքերում թագավորին խնամակալ նշանակելու իրավունք վերապահելու մասին դրույթները: Կարծում ենք՝ առաջինը, ժամանակաշրջանին բնորոշ՝ կնոջ իրավագուրկ վիճակի ևս մեկ արտահայտություն է, իսկ երկրորդը՝ որբ երեխաների նկատմամբ դրսևորված հատուկ վերաբերմունք: Չնայած աշխարհիկ օրենսդրությամբ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների գույքային իրավունքների առաջնային իրացման և պաշտպանության մեխանիզմների ամրագրմանը՝ այդուհանդերձ օրենքը ուշադրություն է հրավիրել և իրացման իմպերատիվ պահանջներ է նախատեսել նաև անձնական ոչ գույքային այնպիսի կենսական իրավունքների իրացման առնչությամբ, ինչպիսիք են երեխաների դաստիարակությունը, սնուցումը և հատկապես ուշագրավ է մկրտության՝ որպես անձնական ոչ գույքային իրավունքի նկատմամբ դրսևորած հատուկ վերա-

բերմունքը և դրա չիրացման դեպքում վրա հասնող պատասխանատվությունը: Սա մասամբ հերքում է քննարկվող ժամանակաշրջանում խնամակալության և հոգաբարձության ինստիտուտի՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների առավելապես գույքային իրավունքների իրացման առաքելության մասին դատողությունները և թույլ է տալիս անձնական ոչ գույքային իրավունքների իրացման ոչ պակաս կարևորված և որոշ չափով կարգավորված լինելու մասին եզրակացության հանգել: Մինևույն ժամանակ, իրավական կարգավորման բաց պետք է համարել խնամակալի կամ հոգաբարձուի պարտականություններից ազատման վերաբերյալ դրույթների բացակայությունը, ինչը խնամակալին կամ հոգաբարձուին խնամարկյալի և նրա գույքի նկատմամբ ունեցած իրավունքների չարաշահման հնարավորություն էր տալիս:

Գ. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավական կարգավիճակը Հայաստանում զարգացած ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում (10-14-րդ դդ.): Այս ժամանակաշրջանում Հայաստանում քրիստոնեությունը արդեն կայացած և անշրջելի փաստ էր: Իրավունքի բնագավառում կրոնական եկեղեցականից դեպի աշխարհիկ իրավունքի կողմ որոշակի տեղաշարժեր են նկատվում: Պետությունը վերադարձրեց օրենսդիր ֆունկցիան, որը երկար ժամանակ զիջել էր հոգևոր հիերարխիային¹: Այս ժամանակաշրջանի հայ իրավունքի կարևորագույն աղբյուր և հայ իրավական մտքի պատմության առաջին աշխարհիկ օրենսգիրք հանդիսացող՝ հասարակական հարաբերությունների կարգավորումը հոգևոր ոլորտից աշխարհիկ դաշտ տեղաշարժը նշանավորող Մխիթար Գոշի «Դատաստանագրքում»² խնամակալության և հոգաբարձության հարցերին շատ մակերեսային և բավականին անորոշ անդրադարձ է կատարված: Հավանաբար, դա բացատրվում է նրանով, որ այս հարցերը մանրամասնորեն կարգավորվում էին սովորության կամ իրավունքի նորմերով և իրական կյանքում դրանց հետ կապված դժվարություններ չեն առաջացել³:

---

¹ Տե՛ս **Առաքելյան Ա. Գ.**, Հայ ժողովրդի մտավոր մշակույթի զարգացման պատմություն (մ.թ.ա. 1-ին դարից մինչև 14-րդ դար), Հ. 1, Եր., 1959, էջ 437:

² Տե՛ս Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրք, Հայոց հրատ., Վ. Բաստամեանցի, Վաղարշապատ, 1880:

³ **Айкянц А. М.**, նշված աշխատ., էջ 127:

Դ. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավական կարգավիճակը Հայաստանում պետականության կորստի և ֆեոդալական հարաբերությունների լճացման ժամանակաշրջանում (15-19-րդ դդ.): Այս ժամանակաշրջանը Հայաստանի համար բնութագրվում է պետականության վերջնական կորստով, բնակչության լայնածավալ միգրացիայով, սակայն միևնույն ժամանակ 14-ից 16-րդ դարերում ազդարարվել է հայ-իրավական մտքի նոր փուլի թևակոխման, մարդկային վերածննդի և բարենորոգումների նոր դարաշրջանի անցման մեկնարկը: Այս ժամանակաշրջանի հայ իրավական մտքի անգնահատելի աղբյուր և արժեքավոր հուշարձաններ են հանդիսանում «Աստրախանի հայոց դատաստանագիրքը»¹ (1765 թ.) և իդեալական Հայաստանի Մահմանադրություն բնութագրվող² «Որոգայթ փառաց»-ը³ (1783 թ.):

«Որոգայթ փառաց»-ը, լինելով բավականին ծավալուն, կարգավորումներ նախատեսելով տվյալ ժամանակի ամենատարբեր բնագավառների և հասարակական հարաբերությունների ոլորտում, միայն երեք հոդված է նվիրել որք երեխաներին: «Որոգայթ փառաց»-ում պետության առաջնային խնդիրներից էր դիտարկվում Հայաստանի բոլոր նահանգներում ապօրինի ծնված երեխաներին⁴ պահել-մեծացնելու համար նախատեսված մանկատների, ինչպես նաև վերջիններիս մինչև 12 տարեկանը գրագիտություն սովորեցնելու համար դպրոցների հիմնումը (157-րդ, 158-րդ հոդվածներ): Հիշյալ դրույթները թույլ են տալիս եզրակացություն անել, որ մանկատանը և այդ *հասուկ դպրոցներում (ընդգծումը-մերն է)* երեխայի գտնվելու փաստը բավարար պայման էր վերջիններիս որք, այն է՝ բնական ըն-

---

¹ Տե՛ս **Ավագյան Ռ.**, Հայ իրավական մտքի գանձարան (մ.թ.ա . IX դ. – XIX դ.), նշված աշխատ., էջ 219-480:

² Տե՛ս **Նազարյան Վ. Ռ.**, Ողջույնի խոսք «Հայ իրավունքի հուշարձաններ» ժողովածուի շնորհանդեսին // *ԵՓ ՄԻՈՒՅ-XXI BEK*. 2001.- N 15, էջ 3-5:

³ Տե՛ս «Որոգայթ Փառաց», Երևան, Հայաստան հրատ., 2002:

⁴ Ապօրինի, այն է՝ ոչ օրինական ամուսնությունից ծնված երեխաներին նվիրված հոդվածները կարծես հավասարության նշան են դնում որք և ապօրինի երեխաների միջև, ուստի վերջիններիս նվիրված հոդվածները ևս կքննարկենք այս համատեքստում փորձելով հնարավորինս ամբողջական ներկայացնել առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին վերապահված իրավունքների շրջանակը:

տանեկան միջավայրից, ծնողական խնամքից և դաստիարակությունից զրկված համարելու, պետության կողմից խնամքի և դաստիարակության ոչ գույքային իրավունքի ապահովումը կազմակերպելու համար: Առանձնակի ուշադրություն է գրավում «Ռոզգայթ փառաց»-ի դեռահաս որբերի զբաղվածության խնդրին վերաբերող 157-րդ հոդվածում ամրագրված հետևյալ կարգավորումը. «Ամեն որ, ով գտնում է տասներկու տարեկանից բարձր որբ ու անտեր դեռահաս պատանիներ կամ աղջիկներ, որոնք պարապ լինելով՝ անկարգ անվայել բաներով են զբաղված, պարտավոր է բռնել նրանց և հանձնել բնակավայրի կառավարչին, որը պարտավոր է նրանց արհեստի տալ»: Ոչ գույքային իրավունքներ հանդիսացող դաստիարակության, կրթության, զբաղվածության վրա այս շեշտադրումը, հատուկ դպրոցների հիմնման հարցում որդեգրված մոտեցումը, այս ամենի իրացման համար անհրաժեշտ միջոցառումների իրականացման պարտավորությունը պետության վրա դնելը, մեր գնահատմամբ ժամանակի առաջադեմ իրավական սկզբունքների ու մեխանիզմների արտացոլումն էր: Ինչ վերաբերում է որբ երեխաների գույքային իրավունքներին, այս մասին «Ռոզգայթ փառաց»-ը լռում էր, սակայն կարծում ենք՝ հիմք ընդունելով այս հուշարձանի հիմքում դրված այնպիսի առաջադիմական-լուսավորական սկզբունք և գաղափար, ինչպիսին է իրավահավասարությունը¹, ապա որբ երեխաների գույքային իրավունքների մասին որոշ պատկերացում կարելի է կազմել ընտանիքում գտնվող երեխաների գույքային իրավունքներին վերաբերող հոդվածներից: Մասնավորապես, 358-րդ հոդվածում ամրագրված էր, որ 12 տարեկան տղայի համար իբրև ժառանգություն պարտավոր էին թուր և հրացան գնել և պարտավորեցնել նրան զինվորական արհեստ սովորել: Առաջնորդվելով «Ռոզգայթ փառաց»-ի հիմնասյուն հանդիսացող իրավահավասարության սկզբունքով՝ անձնական ոչ գույքային իրավունքների շարքում կարելի է նշել նաև անվանակոչության և մկրտվելու իրավունքները:

Աստրախանի «Հայոց դատաստանագրքի» «ճոզաբարձության մասին» վերտառությունը կրող «Թ» գլուխը հանգամանորեն կարգավորում էր հոգաբարձության ինստիտուտը: Հիշյալ գլխի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ հոգաբարձու էր կոչվում դատավորների հրամանով

---

¹ Ст. 4 Конституция Армении (проект) 1773, М., 1998, էջ 4:

կամ հանգուցյալի կտակագրով որբերի համար նշանակված վերակացուն, ով տնօրինում էր մահացածի ունեցվածքը՝ մինչև որբերի հասունանալը: Այս ձևակերպմամբ Դատաստանագիրքը կարծես արդեն իսկ մատնանշում է հոգաբարձության ինստիտուտի և հոգաբարձուի հիմնական առաքելությունը, այն է՝ որբերի գույքային իրավունքների իրացումն ու պաշտպանությունը:

Դատաստանագրքի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ երեխան որբ էր համարվում միայն հոր մահվան դեպքում (18-րդ հոդված): Ինչն էլ, կարծում ենք՝ Դատաստանագրքի՝ դեռևս նահապետական համակարգի ազդեցությունը կրելու հետևանք էր: Չնայած այն հանգամանքին, որ անձին կտակով իր որդիների և ունեցվածքի հոգաբարձու նշանակելու հնարավորություն էր նախատեսված, այդուհանդերձ անձի մահվանից հետո դատավորները ևս պետք է իրազեկ լինեին կտակին և դատական կարգով հաստատեին վերահսկողությունը հանգուցյալի ունեցվածքի նկատմամբ և խնամակալությունը որբերի նկատմամբ (8-րդ հոդված): Հոգաբարձուն պարտավոր էր ամեն տարի որբերի ունեցվածքի, ստացված շահույթի, կատարված ծախսերի և առհասարակ որբերի ունեցվածքի բոլոր տեղաշարժերի և վիճակի վերաբերյալ հաշվետվություն ներկայացնել դատավորին, որբերին պատկանող անշարժ կամ շարժական ցանկացած գույք հոգաբարձուն կարող էր վաճառել միայն դատավորի կարգադրությունից հետո (7-րդ, 8-րդ, 16-րդ հոդվածներ): Այդպիսով, առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավունքների իրացման հիմքում դրված էր դատավոր-հոգաբարձու սուբյեկտների անընդհատ համագործակցության և անմիջական հաշվետվողականության կառուցակարգը: Ուշագրավ է, որբերի գույքային կազմի, դրա ամբողջականության պահպանման և գույքային իրավունքների առավելագույնս իրացման ապահովմանն ուղղված՝ դատաստանագրքում նշված «կայքագիրը»¹ (3-րդ հոդվ.): Սահմանված կարգով կազմված և ստորագրված կայքագրի առկայությունն էր ազդարարում հոգաբարձուի պարտականությունների կատարման մեկնարկը: Ինչ վերաբերում է հոգաբարձուի պարտականություններին, ապա Դատաստա-

---

¹ Նշանակում է՝ գույքի ցուցակ, գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը հաստատող փաստաթուղթ (տե՛ս **Է. Բ. Ադայան**, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 683):

նագրքի 4-րդ հոդվածում ամրագրված առավել ընդհանրական դրույթն առ այն, որ. «*Նոգաբարձուն պարտավոր է խնամք տանի և կատավարի իրեն հանձնված ամեն ինչ...*», կարծում ենք, հանդիսանալով իմպերատիվ պահանջ՝ միևնույն ժամանակ հոգաբարձուի պարտականությունների կատարմանն ուղղված հետագա գործողությունների կանխորոշիչ է հանդիսացել, քանի որ հիշյալ դրույթին հաջորդել է որբերի նկատմամբ հոգաբարձուի պարտականությունների ոչ սպառիչ թվարկումը: Հոգաբարձուն պարտավոր էր՝ վաճառքի ենթակա գույքը, իրը ժամանակյին կանխիկ դրամով վաճառել, պատշաճ կերպով հոգալ որբերի բոլոր կարիքները, հանուն որբերի դատարան մտնել, պատասխաններ որբերի դեմ ուղղված հայցվորների պահանջներին և բոլոր դեպքերում լինել գործագուրկ խնամող և ղեկավարող, ինչպես հայրը որդիների համար: Հոգաբարձուի պարտականություններն ավարտվում էին որբերի չափահաս դառնալու պահից: Որպես գույքային իրավունքների պաշտպանության կարևոր գործիք և երաշխիք՝ Դատաստանագիրքը իրավահաջորդություն էր նախատեսում որբերին պատճառված վնասների փոխհատուցման համար (21-րդ հոդված): Ակներև է, որ Դատաստանագիրքը, ուշադրությունը բնեռելով որբերի գույքային իրավունքների իրացման վրա, իրավական կարգավորման դաշտից բոլորովին դուրս է թողել նրանց անձնական ոչ գույքային պահանջումներին համապատասխանող իրավունքները: Հոգաբարձուին ներկայացվող իմպերատիվ պահանջների չկատարումը կամ ոչ պատշաճ կատարումը զուգորդվում էր վերջինիս նկատմամբ գույքային պատասխանատվության և մարմնական պատիժների կիրառմամբ (6-րդ, 14-րդ, 15-րդ, 21-րդ, 22-րդ հոդվածներ): Պատասխանատվության միջոց պետք է դիտարկել նաև հստակ նշված դեպքերում հոգաբարձուին հոգաբարձությունից հեռացնելը և նրան փոխարինելը (10-րդ, 11-րդ, 14-րդ, 20-րդ, 22-րդ, 23-րդ հոդվածներ): Առաջադիմական պետք է համարել հոգաբարձուի պարտականությունների արդյունավետ կատարմանն ու խրախուսմանն ուղղված նրանց վարձատրության վերաբերյալ 26-րդ հոդվածում ամրագրված դրույթները:

Այսպիսով, սխալված չենք լինի ասել, որ Դատաստանագիրքը առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների և մասնավորապես նրանց իրավունքների իրացումն ապահովող հոգաբարձության ինստիտուտը առավել հանգամանակից կարգավորող առաջին իրավա-

կան հուշարձանն է: Չնայած այն բանին, որ որոշ դրույթներում երևում են նահապետական համակարգի մնացուկներ, առաջին պլան են մղված գույքային իրավունքները և կարծես հետին պլանում են գտնվում անձնական ոչ գույքային իրավունքները, այդուհանդերձ, անհերքելի է, որ դրանցում գերակշռում են առաջադիմական, արդյունավետ մոտեցումներն ու կարգավորումները:

Ե. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավական կարգավիճակը Արևելյան Հայաստանում (19-րդ դարի վերջ 20-րդ դարի սկիզբ): Քննարկվող դարաշրջանում Արևելյան Հայաստանը միացվում է Ռուսական Կայսրությանը¹ և, գտնվելով վերջինիս վարչատարածքային կազմում, նրանում կիրառվում է ցարական Ռուսաստանում գործող «Հավաք օրինացը», որի առաջին մասի 10-րդ հատորի առաջին գիրքը ունի «Ընտանեկան իրավունքների և պարտականությունների մասին» վերտառությամբ բաժին, որտեղ ի թիվս այլ ինստիտուտների կարգավորված էր որք երեխաների, ինչպես նաև մեկ ծնողից զրկված անչափահասների անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքների իրացումն ապահովող խնամակալության և հոգաբարձության ինստիտուտը²:

Այս դարաշրջանում խնամակալությունը իրենից ներկայացնելով «հայրական իշխանության սուրոգատ»³, անչափահաս երեխաների համար ազգականների օգնությամբ նպատակ էր հետապնդում լրացնել բնական ընտանիքի պակասը ստեղծելով բնական ընտանիքին մոտ արհեստական ընտանիք⁴: Նախատեսված էր խնամակալական հարաբերությունների առաջացման երեք եղանակ՝ կտակով, օրենքով և նշանակմամբ: Ինչպես խնամակալությունը, այնպես էլ հոգաբարձությունը նշանակվում և դադարեցվում էր խնամակալական գերատեսչության կողմից: Անկախ խնամակալի նշանակման ե-

---

¹ Տե՛ս Հայ ժողովրդի պատմություն (Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը), խմբագրությամբ պրոֆ. **Մ. Գ. Ներսիսյանի**, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1972, էջ 336:

² Տե՛ս **Ղարախանյան Գ. Հ.**, Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան իրավունք, Երևան, ԵՊՀ, 2008, էջ 49-50:

³ Տե՛ս **Нечаева А. М.**, Семейное право, Курс лекций, М., 1999, էջ 60:

⁴ Տե՛ս **Ղարախանյան Գ. Հ.**, Հայաստանի ընտանեկան իրավունքի զարգացման պատմությունը 20-րդ դարում (պատմաիրավական հետազոտություն և օրենսդրության իրավահամեմատական վերլուծություն), էջ 106:

ղանակից՝ խնամակալական գերատեսչության կողմից նրան տրվում էր խնամակալական հրամանագիր կոչվող փաստաթուղթը: Հատկանշական է, որ խնամակալի և խնամարկյալի անձնական հարաբերությունները կառուցվում էին խնամարկյալի անձի նկատմամբ խնամակալի ունեցած իշխանության իրավունքի հիման վրա¹: Օրենքներում խնամակալի ուղղակի և անմիջական պարտականությունը խնամարկյալի նյութական միջոցների սահմաններում խնամարկյալին դաստիարակելն էր: Ուղղակիորեն ոչինչ չէր ասվում որք երեխայի դաստիարակության՝ իրենից ընդգրկուն իրավունք ներկայացնող անձնական ոչ գույքային իրավունքի ներքո ներառվող մյուս անձնական ոչ գույքային իրավունքների (կրթության, զբաղվածության), դրանց իրացման եղանակների և սահմանների մասին: Ինչ վերաբերում է գույքային հարաբերություններին, ապա խնամակալը, որպես խնամարկյալի օրինական ներկայացուցիչ, իրավունքներ էր ձեռք բերում նրա գույքի նկատմամբ: Խնամակալն իր հայեցողությամբ կամ խնամակալական գերատեսչության թույլտվությամբ, կարող էր կատարել բոլոր այն գործողությունները, որոնք քաղաքացիական գործունակության դեպքում կկատարեր խնամարկյալն ինքը²: Հարկ է նշել, որ իր պարտականությունների կատարման համար խնամակալները ստանում էին խնամարկյալի ստացած տարեկան եկամտի հինգ տոկոսը: Հոգաբարձուի իրավունքները սահմանափակվում էին միայն խնամարկյալի կողմից կնքվող այս կամ այն գույքային գործարքներին, ամուսնությանը համաձայնություն տալով: («Հավաք օրինաց», «Քաղաքացիական իրավունքների մաս», 220-223-րդ հոդվածներ):

Վերոգրյալը թույլ է տալիս եզրահանգում անել խնամարկյալի և խնամակալի իրավահարաբերությունների իշխանության և ենթակայության սկզբունքով կառուցված լինելու մասին, որը դրսևորվում էր և՛ խնամարկյալի անձնական ոչ գույքային, և՛ գույքային իրա-

---

¹ Խնամարկյալների նկատմամբ ունեին նույն իշխանությունը, ինչն այս ժամանակաշրջանում ծնողներն ունեին զավակների նկատմամբ: Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս **Шершеневич Г. Ф.**, Учебник русского гражданского права. М., Изд. Статут, (Классики российской цивилистики), 2005, էջ 304-305: Законы гражданские с разъяснениями Правительствующего Сената и комментариями русских юристов. Книга первая, М., “Статут”, 2004, էջ 223:

² Տե՛ս **Мейер Д. И.**, Русское гражданское право, Статут, М., 2000, էջ 771:

վունքների իրացման ժամանակ, որի մասնավոր և տիպական դրսևորումներից էր առանց խնամակալական գերատեսչության համաձայնության խնամարկյալի գույքի տնօրինմանն ուղղված ցանկացած գործարք կնքելու խնամակալի բացարձակ իրավունքը: Այս մոտեցմամբ օրենսդիրը պետությանը՝ ի դեմս խնամակալական գերատեսչության, զրկում էր հսկողական գործառույթների իրականացումից:

Զ. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավական կարգավիճակը Հայաստանի առաջին Հանրապետությունում (1918-1920 թթ.): Դարեր շարունակ պետականությունից զուրկ հայ ժողովուրդը 1918 թ. մայիսի 28-ին հռչակեց իր անկախությունը, որով ստեղծվեց Հայաստանի առաջին Հանրապետությունը: Բնականաբար, այդ ժամանակահատվածում նորանկախ Հայաստանի Հանրապետությունը ամուսնաընտանեկան հարաբերությունները կարգավորող հատուկ նորմատիվային ակտեր չէր կարող ընդունել: Հայաստանի Խորհրդի 1918 թ. դեկտեմբերի 6-ի օրենքով ՀՀ տարածքում ժամանակավորապես կիրառման դրվեցին Ռուսաստանի Կայսրության բոլոր օրենքները՝ Ռուսաստանի ժամանակավոր կառավարության, Անդրկովկասյան հատուկ կոմիսարիատի ու Սեյմի և Հայաստանի Խորհրդի կողմից արված բոլոր փոփոխություններով ու լրացումներով հանդերձ¹:

Է. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավական կարգավիճակը Հայաստանի երկրորդ Հանրապետությունում (1920-1991 թթ.): Հայաստանի առաջին Հանրապետությանը հաջորդեց Խորհրդային Հայաստանը: 1920 թ. դեկտեմբերի 21-ին Հայաստանի Հեղկոմի դեկրետով սահմանվեց, որ Խորհրդային Հայաստանում վերանում են ցարական Ռուսաստանի օրենքները և ընտանեկան հարաբերությունների ոլորտում այսուհետև գործում են ՌՄՖՍՀ 1918 թ. սեպտեմբերի 16-ի Համառուսաստանյան Կենտգործկոմի կողմից ընդունված «Քաղաքացիական կացության ակտերի, ամուսնական, ընտանեկան և խնամակալական իրավունքի օրենսգիրքը»² և այլ օրենքներ այն փոփոխություններով ու լրացումներով, որոնք կմտցվեն

¹ Տե՛ս Հայաստանի Խորհրդի կողմից 1918-1919 թթ. հաստատված օրենքներ, Երևան, 1919, 1-ին մաս, էջ 27:

² Այդ օրենսգիրքը տե՛ս ԿՄ ՔՇՓՇՔ 1918 թ., թիվ 76-77, հոդ. 818:

Հայաստանի Հեղկոմի և այլ իրավասու իշխանությունների կողմից¹:

ՌՍՖՍՀ 1918 թ. օրենսգրքում խնամակալությունը դիտվում էր որպես պետական ինստիտուտ՝ ծնողներից զրկված կամ նրանցից պատշաճ դաստիարակություն չստացող երեխաների խնամքը կազմակերպելու միջոց: Օրենսգրքում բացակայում էին դրույթներ հոգաբարձության վերաբերյալ: Օրենսգիրքը սահմանում էր, որ խնամակալ նշանակելու մասին որոշումը հրապարակվում էր տեղական պարբերական մամուլում, ինչը թույլ է տալիս խոսելու հիշյալ ժամանակաշրջանում խնամակալության և հոգաբարձության ինստիտուտի հրապարակայնության սկզբունքի վրա կառուցված լինելու մասին: Խնամակալության իրականացման նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու պարտականությունը դրված էր սոցիալական ապահովության մարմինների վրա (213-րդ հոդված): Օրենսգիրքը կարգավորում էր խնամակալի՝ խնամարկյալի գույքի կառավարման և տնօրինման կանոնները:

Քննարկվող ժամանակաշրջանը նշանավորվում է Հայկական ԽՍՀ 5-րդ գումարման կենտրոնական գործադիր կոմիտեի 2-րդ նստաշրջանում 1927 թ. սեպտեմբերի 18-ին «Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության ամուսնության, ընտանիքի և խնամակալության օրենսգրքի» ընդունմամբ, որով վերացվեց ՌՍՖՍՀ օրենսգրքի կիրարկումը ՀԽՍՀ տարածքում: Այս օրենսգրքի 3-րդ բաժինը (68-113-րդ հոդվածներ) նվիրված էր խնամակալության և հոգաբարձության ինստիտուտին: Այն հիմնականում կրկնում էր 1918 թ. ՌՍՖՍՀ օրենսդրության դրույթները՝ խնամակալության հասարակական բնույթի ուղղակի շեշտադրմամբ, սակայն արդեն խնամակալության և հոգաբարձության հստակ սահմանազատմամբ:

1927 թ. օրենսգրքով սահմանված էր, որ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների նկատմամբ խնամակալական գործունեություն իրականացնելու պարտականություն դրված էր սոցալ բաժինների կամ դրանց փոխարինող համապատասխան այլ մարմինների վրա (72-րդ հոդված): Խնամարկյալ կամ հոգաբարձու էին նշանակվում խնամարկյալին մոտ անձանցից, սակայն ուշագրավ է հասարակական կազմակերպության, արհեստակցական միության և

---

¹ Տե՛ս ՀԽՍՀ դեկրետների և հրամանների ժողովածու, 1921, պր. 1, հոդվ. 39:

այլ կազմակերպությունների կողմից ընտրված անձանց, այդպիսիք չլինելու դեպքում՝ նաև այլ անձանց խնամակալ նշանակելու հնարավորության նախատեսումը (74-րդ հոդված): Առանձին գլուխներ էին նվիրված խնամակալների ու հոգաբարձուների իրավունքներին ու պարտականություններին, խնամակալության և հոգաբարձության վերաբերյալ գործերի քննության կարգին:

Հետագայում 1927 թ. օրենսգրքում կատարվեցին մի շարք փոփոխություններ: Մասնավորապես, Հայկական ԽՍՀ Ժողկոմխորհը 1937 թ. փետրվարի 15-ին ընդունեց որոշում¹, որով սահմանվեց որք երեխաներին և մանկատների սաներին դաստիարակության համար կոլտնտեսականների և այլ աշխատավորների ընտանիքներին հանձնելու պրակտիկան՝ այդպիսով փորձ անելով դնել խնամատար ընտանիքի մոդելի ձևավորման հիմնաքարերը: Երեխաներին այլ անձանց դաստիարակության հանձնելը ձևակերպվում էր հատուկ պայմանագրով²: Խնամատարը, երեխայի ապրուստը հոգալու համար, յուրաքանչյուր ամիս ստանում էր նյութական նպաստ և պարտավոր էր պայմանագրի ժամկետը լրանալու դեպքում երեխային վերադարձնել մյուս կողմին³: Հայրենական պատերազմի ավարտին հաջորդող տարիներին երկրում ընդունվեցին ընտանեկան իրավունքի համար կարևորություն ներկայացնող բազմաթիվ ակտեր, որոնցից հիշատակության արժանի է Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների

---

¹ Որոշման անվանումն է՝ «Երեխաներին դաստիարակության համար աշխատավորների ընտանիքներին հանձնելու (պատրոնատի) մասին», տե՛ս Հայկական ՍՍՀ օրենքների, Գերագույն սովետի նախագահության հրամանագրերի և Հայկական ՍՍՀ Կառավարության որոշումների ժամանակագրական ժողովածու, 1920-1938 թթ., Ե., 1963 թ., էջ 354-356:

² Պայմանագիրը կնքվում էր երեխային դաստիարակության հանձնող մարմնի (առողջապահության, ժողովրդական լուսավորության մարմինների, գյուղական խորհրդի նախագահների) և խնամակալության ընդունող քաղաքացու միջև:

³ Այդ որոշմամբ նախատեսված պատրոնատի պայմանագիրը լայն կիրառություն չունեցավ, քանի որ Հանրապետության քաղաքացիները նախընտրում էին երեխա որդեգրել, քան նրան դաստիարակության ընդունել պայմանագրով: Խնամատարության (պատրոնատի) կարգով երեխաներին այլ ընտանիքների հանձնելու նպատակով Հայկական ԽՍՀ-ում գրեթե ոչ մի պայմանագիր չի կնքվել:

խորհրդի 1956 թ. սեպտեմբերի 17-ի որոշումը¹, որով նախատեսվեցին ծնողական խնամքից զրկված երեխաների ուսման գործը բարելավելու և աշխատանքային պայմաններ ստեղծելու կոնկրետ միջոցառումներ: Հետագայում հարազատ ծնողներից խնամք ու դաստիարակություն ստանալու հնարավորությունից զրկված երեխաների նկատմամբ հոգատարությունն ուժեղացնելու նպատակով Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների խորհուրդը 1959 թ. մարտի 26-ի թիվ 107 որոշմամբ հաստատել է «Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների մասին» կանոնադրությունը և «Առանց ծնողների մնացած երեխաների խնամատարության (պատրոնատի), որդեգրման և խնամակալության մասին» ընդարձակ հրահանգը²: Դրանցով հստակ սահմանազատվեցին խնամակալական մարմինների գործառույթները, նշվեցին նրանց իրավունքներն ու պարտականությունները: Հիշատակված հրահանգի 1-12-րդ կետերը նվիրված էին երեխաների խնամատարությանը:

Քննարկվող ժամանակաշրջանը նշանավորվում է նաև Հայաստանի կառավարության որոշմամբ մանկության պահպանության հասարակական տեսչությունների ստեղծմամբ³, որոնց նպատակը առանց ծնողների մնացած, ինչպես նաև ծնողների խնամքից զրկված երեխաների տեղավորման գործում հասարակության լայն զանգվածներին ներգրավելն էր:

Անշուշտ, ավելի քան չորս տասնամյակ գործած Հայկական ՍՍՀ 1927 թ. ամուսնության, ընտանիքի և խնամակալության օրենսգիրքը ի գործու չէր կարգավորել օրեցօր առաջացող, փոփոխվող և իրավա-

---

¹ Որոշման անվանումն է՝ «Ծնողական խնամատարությունից զուրկ երեխաների դաստիարակությունը բարելավելու միջոցառումների մասին», տե՛ս Հայկական ՍՍՀ օրենքների, Գերագույն սովետի նախագահության և Հայկական ՍՍՀ կառավարության որոշումների ժամանակագրական ժողովածու, 1953-1956 թթ., Ե., 1962, էջ 550-552:

² Տե՛ս Հայկական ՍՍՀ օրենքների, Գերագույն սովետի նախագահության հրամանագրերի և Հայկական ՍՍՀ կառավարության որոշումների ժամանակագրական ժողովածու, 1959 թ., Ե., 1961, էջ 112-113:

³ Տե՛ս **Ղարախանյան Գ. Հ.**, Հայաստանի ընտանեկան իրավունքի զարգացման պատմությունը 20-րդ դարում (պատմաիրավական հետազոտություն և օրենսդրության իրավահամեմատական վերլուծություն), Երևան, 2004, էջ 166:

կան լուծում պահանջող բազմաթիվ խնդիրներ, ուստի *Հայկական ԽՍՀ 7-րդ գումարան Գերագույն Խորհրդի 5-րդ նստաշրջանում 1969 թ. հուլիսի 18-ին ընդունվեց Հայկական ԽՍՀ ամուսնության և ընտանիքի օրենսգիրքը*¹: Վերջինիս 14-րդ գլուխը (139-179-րդ հոդվածներ) նվիրված էր խնամակալությանն ու հոգաբարձությանը: Նոր օրենսգրքով առաջին անգամ թեև ոչ սպառիչ, բայց նշված էին խնամակալ նշանակելու հիմքերը: Դրանք էին՝ ծնողների մահը, ծնողներին ծնողական իրավունքներից զրկելը, ծնողների հիվանդության հետևանքով կամ այլ պատճառներով առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների դաստիարակությունը, ինչպես նաև այդ երեխաների անձնական և գույքային իրավունքների և շահերի պաշտպանությունը (139-րդ հոդված, 1-ին մաս): Խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններ էին համարվում տեղական ինքնակառավարման մարմինները, իսկ վերջիններիս գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու իրավունքը վերապահվեց կառավարությանը և կառավարության կողմից լիազորված պետական կառավարման հանրապետական և տարածքային մարմիններին՝ այդպիսով կարծես ուժեղացնելով խնամակալների պատասխանատվությունը խնամարկյալներին դաստիարակելու և պահելու համար: 1969 թ. օրենսգրքի նորություններից էր՝ լիովին մանկական հիմնարկների դաստիարակության տակ գտնվող երեխաների նկատմամբ խնամակալներ կամ հոգաբարձուներ չնշանակելու, իսկ այդ երեխաների նկատմամբ խնամակալների ու հոգաբարձուների պարտականությունների կատարումը խնամարկյալի գտնվելու վայրի ադմինիստրացիայի վրա դնելու վերաբերյալ դրույթները (157-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Հաջորդ նորույթը երեխաների նկատմամբ խնամակալների կամ հոգաբարձուների իրավունքների մոտեցնել էր հարազատ ծնողների իրավունքներին, ինչի մասին է վկայում խնամակալության և հոգաբարձության տակ գտնվող երեխային առանց օրինական հիմքի իր մոտ պահող ցանկացած անձից դատական կարգով իրեն վերադարձնելու խնամակալի պահանջի իրավունքը (163-րդ հոդված): Այս ժամանակաշրջանի և օրենսգրքի ոգուն համապատասխան առանձնակի իրավական պահպանության էին

---

¹ Հայկական ԽՍՀ ամուսնության և ընտանիքի օրենսգիրքը գործողության մեջ է դրվել 1970 թ. հունվարի 1-ից: Տե՛ս ՀՍՍՀԳՍ 1969/14:

ենթարկվում առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների դաստիարակության, ֆիզիկական զարգացման, ուսուցման անձնական ոչ գույքային իրավունքները և նրանց հանրօգուտ գործունեության նախապատրաստման խնամակալի կամ հոգաբարձուի պարտականությունները: Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների գույքային իրավունքների իրացման և պահպանության նպատակով խնամակալը կամ հոգաբարձուն իրավունք ունենին խնամարկյալի անունից և հոգուտ նրա կնքելու քաղաքացիաիրավական գործարքներ: Բացի այդ, նշվում էին այն գործարքները, որոնց կնքման համար պահանջվում էր խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների նախնական թույլտվությունը և այն գործարքները, որոնք խնամակալը և հոգաբարձուն իրավասու չէին կնքել (166-րդ, 167-րդ հոդվածներ): Առանձնակի շեշտադրում էր արված խնամարկյալի անունից նվիրատվության պայմանագրի կնքման անթույլատրելիության վրա: Առաջին անգամ սահմանվեց խնամարկյալի գույքի խնամակալության հնարավորությունը, ինչն էլ արդեն ոչ միայն անձի, այլև գույքի նկատմամբ խնամակալ նշանակելու հնարավորություն էր նախատեսում:

Վերոշարադրյալից ելնելով՝ կարող ենք փաստել, որ քննարկվող ժամանակաշրջանի ամուսնության և ընտանիքի օրենսդրության զարգացման պատմությունը սոսկ մեկը մյուսին հաջորդող իրավական ակտերի պարզ թվարկում չէ, այլ Խորհրդային Միության պատմության բոլոր ժամանակաշրջաններում առանց ծնողների մնացած, ինչպես նաև ծնողներից պատշաճ խնամք ու դաստիարակություն չստացող երեխաների կյանքը պատշաճորեն կազմակերպելու գործի՝ պետության առանձնակի ուշադրության կենտրոնում գտնվելու, այն նոր՝ առավել մարդասիրական սկզբունքների և դրանց կենսագործումն ապահովող գործուն մեխանիզմների հիման վրա կազմակերպելու փաստի արտացոլումն է իրավական ակտերում՝ դրանցում անհրաժեշտ իրավական ինստիտուտներ և գործիքակազմ նախատեսելով:

Ը. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավական կարգավիճակը Հայաստանի երրորդ Հանրապետությունում (1991-ից մինչև մեր օրերը): Հայաստանի երրորդ Հանրապետությունում Խորհրդային կարգերի փլուզումից հետո՝ շուրջ 13 տարի, գործում էր 1969 թ. հուլիսի 18-ի Հայկական ԽՍՀ ամուսնության և ընտանիքի

օրենսգիրքը: Սովետական պլանային տնտեսությունից անցումը շուկայականի, մասնավոր սեփականության առաջացումը, կապիտալի, աշխատանքի, ապրանքների ազատ տեղաշարժը, գույքային իրավունքների նոր համալիրի ձևավորումը, տնտեսության բնագավառում պետության դերի, պետության ներգործության վարչահրամայական ձևից շուկայականի անցնելու անհրաժեշտություն առաջացրին: Հասարակական-տնտեսական այս արմատական բարեփոխումները հնարավոր էր իրականացնել միայն իրավական համակարգի՝ օրենսդրության միջոցով, որն էլ ինքնին հանգեցրեց Հայաստանի Հանրապետությունում որակապես նոր իրավական համակարգի ձևավորման, որում հանրային կարգավորման մեխանիզմներն իրենց տեղը զիջեցին մասնավոր կարգավորման մեխանիզմներին: Այս ամենը խոշոր ազդակ հանդիսացավ և իր անխուսափելի ազդեցությունն ունեցավ նաև ընտանեկան հարաբերությունների և մասնավորապես առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին վերաբերող բազմաթիվ հարցեր կարգավորող օրենքներ և մի շարք ենթաօրենսդրական ակտեր ընդունելիս: ՀՀ օրենսդրի կողմից 2004 թ. նոյեմբերի 9-ին ընդունվեց գործող Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգիրքը, որը ընտանեկան, այդ թվում՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավական ինստիտուտի կարգավորման հիմքում դրեց սկզբունքային նշանակություն ունեցող նորամուծություններ: Հատուկ ընդգծվեց առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի՝ պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո գտնվելու հանգամանքը¹, նրանց իրավունքների իրացման և ապահովման հարցերում առանցքային տեղ հատկացվեց խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին, ամրագրվեց առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի՝ ընտանիքում տեղավորման և ընտանեկան դաստիարակության անառարկելի առաջնությունը, սահմանվեցին իրավասու պետական մարմինների իրավունքներն ու պարտականությունները այս երեխաների բացահայտման, հաշվառ-

---

¹ Այս առթիվ հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարփոխումների արդյունքում 2015 թ. փոփոխություններով առաջին անգամ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրվեց, որ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո են (ՀՀ Սահմանադրություն, 37-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

ման, տեղավորման հարցերում, ներդրվեց խնամատար ընտանիքի միանգամայն նոր մոդել և այլն: 1998 թ. ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում խնամակալության և հոգաբարձության ինստիտուտի վերաբերյալ ամրագրված կարգավորումներն առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին խնամակալների և հոգաբարձուների միջոցով և օգնությամբ իրենց անձնական ոչ գույքային իրավունքների իրացման, գույքային հարաբերություններին մասնակցելու, դրանց պաշտպանության հնարավորություններ են նախատեսում: Բացի այդ, ներկայումս առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է ոչ միայն ներպետական մակարդակում, այլև միջազգային իրավական ակտերում ամրագրված մեխանիզմների օգնությամբ, որոնք և հանդիսանում են ՀՀ իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը: Դրանցից են՝ 1948 թ. ընդունված «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը», ՄԱԿ-ի կողմից ընդունված «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան և այլն, որոնք նույնպես ընդգծում են առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների նկատմամբ հատուկ վերաբերմունքը՝ ամրագրելով նրանց՝ անդամ պետությունների հատուկ հոգածության և պաշտպանության ներքո գտնվելը:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների ինստիտուտի իրավական կարգավորման պատմական զարգացման վերաբերյալ ողջ վերոգրյալը, եկել ենք այն եզրահանգման, որ Հայաստանում առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների ինստիտուտի իրավական կարգավորման գործընթացը, անցնելով զարգացման և կատարելագործման երկար ճանապարհ, իրավական մակարդակում ստեղծել է անհրաժեշտ բոլոր նախադրյալները յուրաքանչյուր երեխայի՝ ընտանեկան միջավայրին հնարավորինս մոտ պայմաններում ապրելու և զարգանալու համար՝ միանշանակ գիտակցելով ընտանեկան դաստիարակության ակնհայտ դրական ազդեցությունը երեխայի զարգացման, նրա անձնական ոչ գույքային և գույքային իրավունքների առավելագույնս իրացման և ապահովման հարցերում, նախատեսել է օրինական ներկայացուցիչների միջոցով գույքային հարաբերություններին մասնակցելու, դրանց իրացումն ու պաշտպանությունն իրականացնելու իրական հնարավորություններ: Այս գիտակցման արդյունքն է

ներկայումս օրենսդրական մակարդակում առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների՝ ընտանիքում տեղավորման և ընտանեկան դաստիարակության ակնհայտ նախապատվության ընդգծումը, դրա իրականացման համար հնարավորինս նպաստավոր պայմանների ստեղծումը, նրանց պատկանող գույքի (գույքային իրավունքների) պահպանության և պաշտպանության առնչությամբ գործող իրավական կանոնակարգումը՝ վերջնարդյունքում նպաստելով բոլոր երեխաների իրավահասարության ճանաչմանը և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների՝ պետության առանձնահատուկ հոգաձության և պաշտպանության ներքո գտնվելու սահմանադրական պահանջի առավելագույն կատարմանը:

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНЫХ НЕИМУЩЕСТВЕННЫХ И ИМУЩЕСТВЕННЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ДЕТЕЙ, ОСТАВШИХСЯ БЕЗ РОДИТЕЛЬСКОГО ПОПЕЧЕНИЯ

Рубина Петросян

Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ

Процесс правового регулирования института опеки и попечительства над детьми, оставшимися без родительского попечительства, а также правильная организация жизни детей, не получающих надлежащего родительского ухода и воспитания, свидетельствует о том, что дело по надлежащей организации жизни детей во всех периодах истории Армении находилось в центре особого внимания государства и о факте обеспечения реализации новых, более гуманных принципов посредством соответствующих структур действующих правовых институтов.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE PERSONAL PROPRIETARY AND NON-PROPRIETARY RELATIONSHIP OF THE CHILDREN WITHOUT PARENTAL CARE IN ARMENIA.

Rubina Petrosyan

PhD student of the Chair of Civil Law of the Faculty of Law of the YSU

The institution of the process of the legal support to the children without parental care, as well as to the ones, who have not got an

appropriate care and upbringing by their parents, and also the proper settlement of the children's life is of the State's special attention all over the historical periods in Armenia. It is about the provision of more humanitarian principles and the factor that provides viability of the legal institutions and toolkit for organizing the issue.

Բանալի բառեր - առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա, խնամակալություն, հոգաբարձություն, խնամակալ, հոգաբարձու, խնամատար ընտանիք, խնամատար ծնող

Ключевые слова: ребенок, оставшийся без родительского попечения, опекунство, попечительство, опекун, попечитель, опекунская семья, родительское попечение

Key words: a child without parental care, guardianship, curatorship, guardian, trustee, guardian family, guardian parent